

שולחן ערוך – סימן תכ"ג – מוסף ראש חודש – ולכפרת פשע

ס"ג. ואומר קדיש ואשרי ובא לציון ואין אומרים יענך ה' ביום צרה, ומחזיר ס"ת למקומו, ועומדים להתפלל תפילת מוסף וכו'.

נתיבי עם

ס"ג... ובשנה מעוברת מוסיפים בתפילת מוסף ולכפרת פשע. ובירושלים אומרים כן בכל ראשי החדשים של כל השנה המעוברת, שיש מקומות שאומרים כן עד ר"ח ניסן, או בשני האדרים רק.

עלי נתיבים

נתיבי עם מתייחס לשינוי הנוסח בתפילת מוסף בראשי החודשים של השנה המעוברת (כמו השנה – התשע"ט) - תוספת המילים "ולכפרת פשע". ומבחין את מנהג ירושלים מבין מנהגים אחרים באשר לשאלה באיזה חודשים לומר זאת. כאשר מנהג ירושלים הוא לומר זאת בכל מוספי ראש החודש של השנה המעוברת.

מה סיבת המנהג?

עורך סידור רינת ישראל, הרב ד"ר שלמה טל, בספרו הסדור בהשתלשלותו¹ עונה על שאלות שהופנו אליו בעניין נוסחים שונים שקבע בסידור ושחרגו מנוסח הסידור הרגיל. בין השאר הוא נשאל לגבי הסיבה להוספת מילים אלו במוסף של ראש חודש: "... מה ענין "ולכפרת פשע" לשנת עיבור? כתב ר' ברוך עפשטיין בעל תורה תמימה בספרו **ברוך שאמר** (תל-אביב תש"ל) בעמוד של"ה: ידוע, כי בחתימת תפלת מוסף לראש חודש מחשבים (מבקשים?) שנים עשר פרטי בקשות, כנגד שנים עשר חדשי השנה.. ("חדש עלינו את החודש הזה - לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, וכו'..") ובשנת עיבור מוסיפים עוד בקשה זו לחודש העיבור. ואפשר לפרש עפ"י הגמרא בראש השנה "כן הוא בענין עיבור החדש, שאם שגו בית דין לעבר את החודש בעת שלא היה צריך לזה... אעפ"י כן הוא מעובר, וסמכו זה על לשון התורה, ויען כי ע"י טעות אפשר לבוא לכמה מכשולים במשך השנה, כמו לענין חמץ בפסח ולענין תענית ביום הכיפורים שעפ"י העיבור יודחו חדשי ניסן ותשרי עוד לשלושים יום ואיטעו במעשיהם אלה, הלא יבואו פסח ויהכ"פ שלא בזמנם הנכון, והתוצאות מזה גדולות מאוד הנוגעות בעיקרי מצות התורה – ולכן מבקשים שתגן תפלתנו לכפרת פשע זאת". כלומר, בדומה לעיבור החודש גם בעיבור השנה אף אם טעו וקדשו שלא בזמן, יש לזה תוקף, אך עלולות להיות עם זה תקלות גדולות אם עשו שלא כדיון. ועל כך מבקשים כפרה.

החזון עובדיה כאמור להלן (ראה הערה⁴) מביא את סיבת ההוספה – שאנו הולכים בעקבות בקשת הכפרה של המלך חזקיהו על אשר עיבר ניסן בניסן (בתחילת ניסן הוא קבע שיהיה זה אדר שני) שלא ברצון חכמים.

מתי אומרים?

נתיבי עם מציין את מנהג ירושלים לומר "ולכפרת פשע" בשנת העיבור כולה – בכל 12 החודשים ממרחשון ואילך. אך למעשה התוספת של "ולכפרת פשע" בשנת העיבור נתונה המחלוקת בין המנהגים לפי דברי כה"ח (סופר)² ישנם בנושא 3 מנהגים: א. בחודש העיבור בלבד, ב. כל השנה, ג. מתחילת השנה ועד חודש העיבור³.

¹ שלמה טל, הסידור בהשתלשלותו הוצאת נתן טל, 1985

² כה"ח סימן תכ"ג

³ כאמור להלן קיים מנהג נוסף בין יוצאי המגרב אשר אין אומרים זאת כלל.

⁴ חזון עובדיה, הלכות חנוכה, עמ' ש"ו: "... וכן נוהגים לומר במוסף בשנה המעוברת כל חודשי החורף לרבות חודש אדר ולא יותר", ומביא טעם לדבריו בשם יש אומרים שהמלך חזקיהו נועץ בשריו לעשות הפסח בחודש השני

בחזון עובדיה⁴ מורה לומר תוספת זו רק עד חודש אדר, וכך נוהגים אחריו רבים מבתי הכנסת הספרדים בארץ. הוא מביא מספר ראיות למנהג זה וביניהם את כף החיים פלאג'י⁵ שמתאר מנהג שהתחדש לומר את התוספת הזו במוסף של שנת העיבור. המעיין בנוסח דברי כף החיים אינו מוצא לענ"ד ראייה להוספת מילים אלו רק עד חודש אדר, אלא לכאורה כל השנה כולה. וייתכן שהחזון עובדיה הביא את דבריו רק לעניין עצם התוספת ולא לחודשים שבהם נאמרת.

גם מעיין בדברי ה"ברוך שאמר" שהבאנו לעיל נראה לומר את התוספת בהקשר של ניסן או אדר בלבד או גם לאחריהם שהרי אין לכאורה משמעות לומר זאת לפני אדר ולבקש כפרה על פשע שעוד לא עשינו.

משנה ברורה⁶ מציין שלשה מנהגים בעניין: א. יש שאומרים את התוספת תמיד(!), ב. יש שאומרים אותה בכל שנת העיבור, ג. יש שאומרים אותה עד כלות חודש העיבור.

הרב שלמה טל בספרו הנ"ל⁷ נועץ ברב שלמה מן ההר והוא מציין שהמנהג כיום לומר את התוספת מתחילת שנת העיבור עד לפני ניסן.

באתר התשובות⁸ לרב מוצפי נאמר בשמו: אין צורך לומר (ולכפרת פשע) לאחר אדר, אבל המקובלים נוהגים לאמרו כל השנה. ומכאן עולה סברא שמנהג ירושלים שהביא ה**נתיבי עם** הוא מנהג המקובלים.

מה מקור המנהג?

עד כמה שעלה בידי לברר, המנהג מופיע לראשונה באשכנז בספרו של מהר"ז בינגא⁹ תלמיד המהרי"ל, שפעל בקהילות גרמניה העתיקות. שנת 1440 בערך.

לאחר מכן קיימות עדויות של המקובל ר נפתלי הרץ טרויש מפרנפורט, בן דורו של הבית יוסף, שכתב בסידורו: "דוקא י"ב דברים נגד י"ב חדשים, ואני מצאתי לשנת העיבור אומר **ולכפרת פשע**, וכן נוהגים בורנקבורט".

המנהג מופיע עוד בסידורים אשכנזיים ישנים: ר' שבתי סופר מפרמישלא, ר' יוסף האן (בספר יוסף אומץ), חוות יאיר (רב ק"ק ורמייזא) כאשר חלקם אומרים לומר זאת בכל שנת העיבור, וחלקם מתייחסים רק לחודש העיבור לבדו.

לאחר מכן, האליה רבה בפראג (בסביבות 1700) מזכיר זאת ומציין שראוי לאמרו בכל חדשי השנה. מאוחר יותר, "ולכפרת פשע" מופיע בספר **חמדת הימים** המיוחס לתלמיד האר"י מצפת (הודפס לראשונה באיזמיר ב 1731). מנהג זה המשיך והתגלגל לסידורים האשכנזים יותר מאוחרים המבוססים על הסידורים העתיקים ראה למשל **סידור עבודת ישראל** של ר"ז ביר (1868)

כיצד התפשט המנהג לסידורי הספרדים ועד כמה?

מחזור ארם צובא משנת 1525 לא כולל תוספת זו כלל. כמאתיים חמישים שנה אחריו מוצאים עדויות ראשונות למנהג. יש אומרים שהמעתיקים נמשכו בזה אחר בעל חמדת הימים והעתיקו דרכו מנהג אשכנזי שקיים מדורי דורות, גם לסידורי הספרדים. הבן איש חי מזכיר בספרו "תיקון תפילה",

בלשון המשנה בפסחים סוף פרק ד "עיבר ניסן בניסן" ולבסוף התפלל ה' הטוב יכפר, ולכן גם אנו מתפללים בלשון הזה.

⁵ כף החיים פלאג'י סימן ל"ד הלכה ג: "ראה זה חדש דבשנת העבור במוסף יאמר למחילת חטא ולסליחת עון **ולכפרת פשע** (כמו שכתבתי בספר תוכחת חיים, פרשת שמות דף י"ח עמוד א') ושם נכתב גם במוסף ר"ח של שנת העבור למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע יע"ש."

⁶ סימן תכ"ג סק"ו
⁷ שלמה טל, הסידור בהשתלשלותו – ... שאלתי את הרב ר' שלמה מן ההר, רב דבית וגן ואמר לי, כי בניסן כבר אי אפשר לעבר את השנה, ולכן מפסיקים בניסן לומר "**ולכפרת פשע**"

⁸ שאלה 2731 – (מתייחס לשנה מעוברת) במוסף של ר"ח האם צריך לומר "ולכפרת פשע" למרות שעבר אדר?

⁹ מהר"ז בינגא, חידושים ביאורים ופסקים, עמ' קפ"ט, בהגהה: "מנהג כשר לומר כשהשנה מעוברת **ולכפרת פשע**". (הספר יצא לדפוס רק בשנות ה 80 של המאה ה-20. למעלה מ-500 שנה לאחר כתיבתו)

שהתוספת מופיעה בסידור הרש"ש (1750 בערך). הזכרנו לעיל את ר"ח פלאג'י (1850) המציין לומר זא , וגם בספר הבן איש חי, כ 30 שנה אחריו, מציין זאת במסגרת הלכות ראש חודש.¹⁰

אך המנהג לא נפוץ לכל קהילות הספרדים. ובפרט לא התקבל בקרב קהילות המגרב, תוניסיה, אלג'יריה ומרוקו. הוא אינו נמצא בסידורים: **תפילת החודש, בית עובד** – אשר היו נפוצים מאד בכל ערי מרוקו, וגם היום הוא נעדר מסידורי המרוקאים המשמרים את מנהגיהם הקדומים כגון **תפילת בני ציון, דרכי אבות**. בסידור **זרח השמש** מופיע מפורשות: "ומנהגנו לא לומר ולכפרת פשע". סידור **עטרת אבות** מתייחס לכך שהמנהג לא התקבל בערי מרוקו (למעט העיר ספרו), ומעיר שמספר לשונות הבקשה בפסקה זו אינו עומד על שתיים עשרה אלא שונה מנוסח לנוסח (ראה בנוסח הרמב"ם שבע לשונות, בנוסח **אבודרהם** עשר לשונות, בנוסח **מחזור אר"ץ** וגם נוסח **תפילת בני ציון** עשר לשונות, נוסח **סדר רב עמרם** אחת עשרה, נוסח התימנים ארבע לשונות, ועוד) וממילא נופלת הסיבה שמוסיפים לשון בקשה נוספת כנגד החודש השלושה עשר בשנה. ע"כ דבריו.

אצל התוניסאים בחו"ל המנהג נדחה באופן נחרץ¹¹. לעומת זאת, אצל חלק מהתוניסאים בארץ הוא התקבל רק בדור האחרון כפי שמתבטא בסידור **איש מצליח** בעקבות קבלת הנהגת הבן איש חי. והם נוהגים לומר זאת כל השנה¹².

¹⁰ בן איש חי, שנה שניה, ויקרא, הלכה י"ט "ובשנת העיבור יאמר למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע"
¹¹ בתשובת הרב בוגיד סעדון זצ"ל, רב קהילת ג'רבה בפריז (נפטר 2006), כתב: אנו מעולם לא שמענו זאת ולא ראיתי מי שכתב על זאת מרבני הספרדים מעוב"י תונס, טריפולי ומרוקו ואלג'יר וכו' ועל כיוצא בזה נאמר עושה חדשות בעל מלחמות וכו'.

¹² מעדות הרב רחמים מאזוז, אחיו של הרב מאיר מזוז שניהם שליט"א - שציין בפני חתנו שהם אומרים זאת עתה בכל שנת העיבור כפי שנראה מפשטות דברי הבא"ח